

LYSSNANDE GRÄNSLEDARE: EN RESURS I KULTUR- OCH RELIGIONSMÖTEN*

ÅSA NAUSNER

Svenska kyrkan, Örebro

asa.nausner@svenskakyrkan.se

ABSTRACT ☘ Artikeln utforskar interreligiös praktik i Örebro med särskilt fokus på unga människor, migration och mångfald. Med utgångspunkt i tre lokala initiativ – skolbesök, fredsvandringar och offentliga fredsböner – analyseras hur gränsöverskridande möten bidrar till social hållbarhet och demokrati. Artikeln kombinerar praktiska exempel med teologiska, pedagogiska och etiska reflektioner samt begreppet *gränsledarskap* för att synliggöra hur lyssnande fungerar som ett etiskt förhållningssätt. Genom dialog och samverkan kan unga med migrationsbakgrund ges en stärkt plats i samhället. I tider av ökad rasism och islamofobi argumenteras det för att kyrkliga aktörer har ett särskilt ansvar att främja fred, förståelse och inkluderande samverkan. ☘

INTRODUKTION

Boundary leaders have strength of imagination, a subtle capacity to see what could be. They have the capacity to learn and discern. This gives them a wide range of hope. They imagine using all four frames: structure,

* Den här artikeln är en bearbetning av det föredrag jag höll på konferensen *Unga, migration och mångfald* på Enskilda Högskolan Stockholm i november 2024. Jag tackar Sara Björnmo och Michael Nausner för konstruktiv läsning av denna text och hjälp med översättning från engelskan.

power, human capacity and meaning. Ironically, their store of unfulfilled dreams feeds imagination.¹

Unga, migration och mångfald är ett stort och utmanande tema för vår tid, både globalt och lokalt. Det gäller för regeringar, myndigheter, civilsamhället i stort och inte minst för trossamfund. Genom migration har mångfalden ökat i Sverige. Unga människor lever med denna mångfald på ett annat sätt än tidigare generationer. Unga från trossamfund i minoritet vittnar om att det är svårt att visa sin religiösa tillhörighet i Sverige:

Min muslimska identitet är fundamental för mig. Den är något jag föddes med, men som jag också har lärt mig växa in i på egen hand ... Förutom att mitt namn härstammar från profetens stamfader och att jag inte äter gris, har jag praktiserat Islam på många sätt ... Att orientera sig som muslim i Sverige är dock en utmaning ... Det hjälper inte heller att media utslutande framställer muslimer som extremister eller terrorister.²

Jag känner igen muslimers upplevelse av utanförskap från möten med unga i olika områden i Örebro. Religionssociologen Magdalena Nordin menar att det behövs ökad kunskap om sambandet mellan migration, religion och integration i Sverige.³ På Fryshuset i Stockholm finns en sådan kunskap. Det är en institution med lång erfarenhet av att möta unga människor med olika kulturell och religiös identitet. Där används *storytelling* som metod för dialog och möten:

Vi pratar om identitet, om när det skaver, om upplevelser och vad vi vet om andras tro ... om hur det är att leva och växa upp i Sverige med våra olika identiteter,⁴

¹ Gary R. Gunderson, *Boundary Leaders: Leadership Skills for People of Faith* (Minneapolis: Fortress Press 2004), 97.

² Adnan Sipovics berättelse, i Daphne Arbouz, Jasmin Khwaiter, Liam Sallmander, red., *I mina skor: Personliga berättelser om livet som ung jude och ung muslim i dagens Sverige* (Stockholm: Hjalmarsson Högberg, 2022), 45.

³ Magdalena Nordin, *Migration, religion och integration* (Delmi kunskapsöversikt 2; Stockholm: Delegationen för Migrationsstudier, 2023); eadem, *Integrationsprocesser och traditionsförhandlingar inom religiösa samfund* (Delmi Policy Brief 7; Stockholm: Delegationen för Migrationsstudier, 2023).

⁴ Pierre Eriksson, *Möten och mångfald: Om religiös identitet och öppenhet för varandra* (Varberg: Argument, 2022), 88.

berättar Liam Sallmander som arbetat som projektledare på Fryshuset under många år. Betydelsen av sådant kommunikationsarbete blir särskilt tydlig i tider av kris, vare sig det handlar om pandemier, skjutningar eller gängkriminalitet.⁵ Även etablerade kristna kyrkor behöver lära sig att samarbeta över gränser, finna sin roll i det interkulturella och interreligiösa samhället och utrusta sina medarbetare till nya möten och uppgifter. I Örebro sker ett sådant samarbete i organiserad form sedan 2007. Då grundades Örebro kommuns interkulturella och interreligiösa råd,⁶ och året tidigare bildades nätverket *Tro möter tro* för att arbeta för goda relationer, rimliga strukturer, och samverkan där det är möjligt.

UPPLÄGG OCH SYFTE

Trossamfund och enskilda församlingar relaterar till människor av annan tro och religionsmöten på olika sätt. I fokus för detta bidrag är främst sociala, etiska och pedagogiska aspekter. Mitt bidrag är en reflektion utifrån praxis. Jag presenterar ett förhållningssätt till religionsmöten från ett svenskkyrkligt perspektiv med inspiration från teologi och tvärvetenskapliga beteendevetenskapliga insikter om arbete med mångfald. Mitt fokus ligger på att utveckla förståelsen av lyssnande som blivit viktigt – om inte det viktigaste – inom interreligiös praktik i Örebro. Jag introducerar begreppet *gränsledarskap* som en modell för religiösa aktörer som vill bidra till social sammanhållning i det interkulturella och interreligiösa samhället.

De kritiska frågorna som lyfts är: Vilket slags lyssnande kan vara en resurs i möten över kulturella och religiösa gränser? Vad innebär det för

⁵ Se Myndigheten för statens stöd till trossamfund, ”Trossamfundens insatser i samband med våldsdådet vid Campus Risbergsgata i Örebro” (Stockholm: Ramboll, 2025), online: <https://www.mucf.se/publikationer/trossamfundens-roll-i-krishanteringen-efter-valdsdadet-i-orebro>.

⁶ Se online: <https://www.orebro.se/fordjupning/fordjupning/sa-arbetar-vi-med/interreligiosa--interkulturella-fragor.html>. Forskning kring interreligiösa råd i Sverige finns i Ann-Catrin Kristianssen, ”Brobyggare i ett uppdelat samhälle: En kartläggning av framväxten av interreligiösa råd” (Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, 2023), online: <https://www.mucf.se/publikationer/brobyggare-i-ett-uppdelat-samhalle>.

personer från en majoritetsgrupp att lyssna på och interagera med personer från minoritetsgrupper? Vad karaktäriserar en gränsledare? Praktiken lyfts fram ur ett inifrånperspektiv genom beskrivande av verksamhet, deltagandeobservation och självreflektion. Praktiken är en del av min tjänst som strateg för möten över gränser i Örebro pastorat. De konkreta aktiviteter som tas upp är jag delvis ansvarig för och delvis engagerad i, tillsammans med kollegor i Svenska kyrkan och medarbetare i andra religiösa samfund.

Det är främst tre källor som jag tar till hjälp för att belysa detta förhållningssätt till religionsmöten. För det första är det den anglikanska prästen Andrew Wingates, som i *Celebrating Difference, Staying Faithful* uppmanar kristna att bry sig om människor av annan tro och att söka vänskapliga relationer.⁷ För det andra utmanar Kent Adelmann mig, i *Konsten att lyssna*, att utforska vad lyssnande kan innebära också för religiösa aktörer.⁸ Utifrån Adelmann förespråkar jag ett medvetet, aktivt, närvarande och empatiskt lyssnande. Ett sådant lyssnande kan, menar jag, bidra till ett konstruktivt, öppet förhållningssätt vid gränsen till den eller de andra. För det tredje lyfter jag fram begreppet *gränsledare*, som den praktiske teologen Gary R. Gunderson utvecklar i sin praktisk-teologiska bok *Boundary Leaders*.⁹ Gunderson identifierar gränsledaren som en nödvändig och speciell roll i mångkulturella samhällen. En gränsledare rör sig i gränsområden mellan olika aktörer, lär känna dem och engagerar sig i nätverk som möjliggör olika slags möten vid gränser. De deltar i projekt och samverkan för demokrati, rättvisa och ett säkert och socialt hållbart samhälle.

Med den här artikeln vill jag visa på värdet för samfund att tala med, lyssna till och samverka med människor av annan tro än den kristna, för att bli goda grannar.¹⁰ Här diskuteras olika sätt att praktisera lyssnande till

⁷ Andrew Wingate, *Celebrating Difference, Staying Faithful: How to Live in a Multifaith World* (London: Darton, Longman & Todd, 2005), 13.

⁸ Kent Adelmann, *Konsten att lyssna* (Stockholm: Studentlitteratur, 2008).

⁹ Gunderson, *Boundary Leaders*.

¹⁰ *Goda grannar* används med inspiration från andra projekt som använder begreppet, till exempel *A World of Neighbours*, online: <https://aworldofneighbours.org>, eller samarbetet *Goda*

varandra, och modellen gränsledare lyfts fram som ett exempel på kristen närvaro i ett mångkulturellt samhälle. När jag använder termen *mångfald* beskrivs en pluralitet av olika aktörer och identiteter i en kontext. Vidare använder jag begreppen *interkulturell* och *interreligiös* i stället för *mångkulturell* och *mångreligiös* för att betona en oundviklig interaktion mellan olika aktörer. I grundskolans läroplan används ett interkulturellt förhållningssätt för att beskriva att mångfalden ses som en resurs och positiv utmaning för lärande och utveckling som trossamfund kan anamma. Pedagoger Pirjo Lahdenperä hänvisar till begreppet som används i UNESCO sedan 1974 och används inom Europarådet:

Interkulturalitet förutsätter ömsesidighet, en process, ett gränsöverskridande och en social interaktion till skillnad från mångkulturalitet som kan användas som ett mått på ett tillstånd, en situation.¹¹

FRIMODIGA RELIGIONSMÖTEN

Den kulturella och religiösa mångfalden i samhället utmanar kristna trossamfund att göra sin egen röst hörd i samhället och kommunicera sitt eget budskap på nya sätt. Det kristna budskapet behöver contextualiseras. Därtill hör också att bidra till interreligiösa möten och motverka polarisering mellan, och demonisering av, olika aktörer. Genom att se och lyssna till de aktörer som är olika en själv, utöva självreflektion, testa nytänkande och ta konkreta initiativ till samverkan är samfund en viktig och nödvändig samhällsaktör i vardag och i krissituationer. Det behövs mer forskning om religionens roll som belyser unga, migration och mångfald.¹² Trossamfund behöver ökad kunskap om levd religion, religioner och kulturer i Sverige samt reflektion om relationen mellan interreligiös teori och praktik.

grannar i Katarina församling i Stockholm, online: <http://www.svenskakyrkan.se/katarina-/goda-grannar>.

¹¹ Pirjo Lahdenperä, *Den interkulturella förskolan: Mål och arbetssätt* (Stockholm: Liber 2018), 13.

¹² Se till exempel Nordin, *Migration*.

Ett strategiskt arbete i det avseendet pågår i Lutherska världsförbundet, som driver projektet *Conviviality*.¹³ Här utforskas kyrkans identitet och diakonala uppgift att leva och handla tillsammans med andra aktörer för att bidra till positiv förändring i samhället. Att församlingar och kyrkliga medarbetare bidrar till goda vardagsmöten över sociala, kulturella och religiösa gränser kan leda till att människor lär känna varandra, hanterar konflikter och samverkar bättre för en gemensam framtid. Tilliten kan öka. Det kan öka den sociala hållbarheten. För detta behövs bra förhållningsätt att hantera olikheter i samhället. Med *conviviality*-motivet bejakar kyrkor möten och dialog just med målsättningen att vilja möta människor av annan tro.

En god guide till interreligiösa möten (eng. "interfaith") är Andrew Wingate, som betonar att religionsmöten är en självklar del av vardagen i de flesta västerländska samhällen, och därmed något att ta på allvar. Att "relatera till människor av annan tro, och idag särskilt i vårt samhälle till muslimer, är inte något man väljer eller väljer bort, något valfritt, utan det är en oundviklig del av vårt samhälle."¹⁴ Detta gäller också för Sverige, och den mellanstora staden Örebro, där religiösa människor ses och interagerar på skolor, arbetsplatser, busshållplatser och inte minst i vården och på kyrkogården. Men samhället behöver också planerade möten för att möjliggöra interaktion som för olika grupper av människor närmare varandra som motvikt till segregerande krafter, som till exempel bostadssegregation och fördomar.

De olika trossamfunden i Örebro har sin egen motivation för att delta i interreligiösa samlingar.¹⁵ Svenska kyrkans interreligiösa engagemang är

¹³ The Lutheran World Federation, "Conviviality", online: <https://lutheranworld.org/what-we-do/churches-mission/diakonia-and-development/conviviality>, definierar det som följande: "Over a period of time 'conviviality' – the art and practice of living together, emerged as a new core concept for local diakonia. The term conviviality describes the key task for diakonia and the identity of a diaconal church. Conviviality focuses on everyday life, living together in solidarity and provides a vision for transformative change."

¹⁴ Andrew Wingate, "Varför engagera sig?", i *Våga möta: Kyrkans kallelse i ett mångreligiöst Europa*, redigerad av Pernilla Myrelid och Andrew Wingate (Skellefteå: Artos Academic, 2016), 23–28 (25).

¹⁵ Se också Hedvig Larsson, *Kort introduktion till Religionsdialog* (Stockholm: Veritas, 2023). Där skildras Katolska kyrkans relation och förhållningsätt till andra religioner.

väl förankrat i struktur och dokument i Örebro pastorat. Det bärs av en grupp anställda, förtroendevalda och ideella med uppdraget att möta och utveckla interkulturella och interreligiösa möten. År 2015 skrevs församlingsinstruktionen på följande sätt:

Som kyrka utmanas vi att möta den kulturella och religiösa mångfalden. Vår vaksamhet bör i synnerhet gälla den utsatthet som drabbar barn och unga. Vi manar till bön för människornas och samhällets välgång, till att möta varje människa med respekt och den omsorg som bäst behövs. Vi strävar efter att utveckla former för lyssnande, gemensam analys och tolkning av kyrkans uppdrag. ... Vi ska ta vara på de möjligheter som ges till samverkan med andra som vill arbeta för ett gott samhälle och en värld i fred, trygghet och rättvisa.¹⁶

Kännetecknet för Örebro pastorats verksamhet är att alla enheter ska arbeta med respekt för mångfalden som finns i samhället. Svenska kyrkan i Örebro

söker respektfull dialog mellan människor av olika kulturer och övertygelser, oavsett hur de identifierar sig själva. Vi är kallade att arbeta för att vårt samhälle ska vara en bra plats att leva på för alla.¹⁷

I hela verksamheten tas också den mångfald som uttrycks genom diskrimineringsgrunderna på allvar.¹⁸

Grunden för de två interreligiösa nätverk som finns i Örebro idag är att människor från olika samfund har träffats, talat med och lyssnat på varandra under lång tid. Men nätverken måste underhållas av de som är aktiva lokalt med stöd utifrån. I vår svenska kontext finns stöd till arbete med religionsmöten genom myndigheten SST, studieförbunden Sensus och Bilda, genom Sveriges interreligiösa råd, SIR, och genom Sveriges kristna råd, SKR.¹⁹

¹⁶ Strängnäs stifts domkapitel, "Församlingsinstruktion" (Örebro: Svenska kyrkan, 2015), 9–10.

¹⁷ Strängnäs stifts domkapitel, "Församlingsinstruktion" (Örebro: Svenska kyrkan, 2022), 13.

¹⁸ De sju diskrimineringsgrunderna i svensk lag är kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder, se online: <https://www.do.se/diskriminerad/diskrimineringsgrunder>.

¹⁹ Se online: <https://www.mucl.se>; <https://www.sensus.se>; <https://www.bilda.nu>; <http://interreligiosaradet.se>; www.skr.org.

En icke-konfessionell aktör som arbetat länge med inspiration till religionsmöten är Fryshuset i Stockholm och deras projekt *Tillsammans för Sverige*.²⁰ År 2014 gavs boken *Tro, hopp och fördom* ut för att inspirera och ge metoder för att arbeta tillsammans över religiösa och kulturella gränser. En av frågorna i boken är: "Kan vi stå upp för varandra som människor när våra erfarenheter och övertygelser går isär?"²¹ Fryshuset inspirerar till att mötas och hitta former för att reflektera kring levd erfarenhet, värderingar, tro och livsåskådningar utifrån ungas livsfrågor.

I ekumeniska sammanhang växer insikten om att människor från olika trostraditioner lever och möts i samhället och behöver samtala med varandra. Det utmanar kristna att agera och handla bland de människor som de delar tid och rum med.²² Ekumeniakyrkan betonar att möten med människor av annan tro kan fördjupa den egna tron och öka medvetenheten och reflektion av personlig tro:

En del av det kristna vittnesbördet är att möta andra, att mötas i respekt och i medveten dialog. Att möta människor med annan tro innebär inte att göra avkall på sin egen tro och identitet. I stället fördjupas min egen tro när jag i mötet med annan tro börjar reflektera kring min egen tro.²³

Den erfarenheten finns det många som delar. Joseph Sverker och Magnus Sternegård beskriver i boken *Att erkänna varandra* vikten av att se varandra och att erkänna de kulturellt andra främst inom den kristna församlingen. De lyfter fram Axel Honneths teori om människans grundläggande behov av erkännande som resurs för interkulturella möten med unga i församlingen. De nämner tre former av erkännande:

ett känslomässigt erkännande i form av kärlek och omsorg ... ett erkännande av tillräknelighet, där den enskilde erkänns som en person med samma moraliska tillräknelighet som alla andra människor ... [och] ett

²⁰ Se online: <https://fryshuset.se/verksamhet/tillsammans-for-sverige>.

²¹ Maria Kjellsdotter Rydinger och Othman Al Tawalbeh, *Tro, hopp och fördom: Religion som resurs i mötet med den andra* (Stockholm: Proprius, 2014).

²² Se Jooseop Keum, red., *Together Towards Life: Mission and Evangelism in Changing Landscapes – With a Practical Guide* (Busan: Kyrkornas världsråd, 2013).

²³ Se Ekumeniakyrkans hemsida online: <https://ekumeniakyrkan.se/vart-arbete/migration-och-mangfald/mangfald-i-forsamlingen/religionsmoten-och-interreligios-dialog>.

erkännande att deras förmågor utgör ett värde för en konkret gemenskap.²⁴

Erkännande är en förutsättning för lyssnande och är tillsammans med lyssnande och gränsledarskap ett förhållningssätt som kan utrusta medarbetare i mötet med människor som är kulturellt eller religiöst olika en själv.

För Svenska kyrkan i Örebro är motivet för interreligiösa möten och aktiviteter primärt att lära känna grannar och samverka för ett bättre Örebro för alla som bor här, i linje med *conviviality*-begreppet och Honneths teori om erkännande. Målsättningen är att bidra till möten vid sociala, kulturella och religiösa gränser för integration och social hållbarhet. Det är ett lokalt fredsarbete.

Den svenske teologen Jakob Wirén fördjupar förståelsen av religiösa möten i komplexa kontexter. Han har i *Att ge plats åt den andre?* fångat bredden av möten mellan olika religiösa människor eller grupper.²⁵ Enligt Wirén behöver interreligiösa möten inte bestå av en dialog om tro och dogmatik, alltså av en *teologisk dialog*, utan *det vardagliga mötet* mellan människor av olika tro är också viktigt och ofta förekommande, det som kan kallas för *delande av levd religion*. Utöver dessa aspekter nämner Wirén *mystikens dialog*, där andlighet och bön utforskas och delas, samt *praktisk samverkan* för sociala behov för utsatta grupper av människor. På senare tid har även *krisens dialog* fått stort utrymme i interreligiösa forum i Sverige, som under Covid-19-pandemin, och vid sociala kriser som olyckor och skjutningar. För Wirén är det viktigt att

visa på hur mångfacetterat det fenomen är som här kallas omväxlande för religionsdialog och religionsmöte. Det finns många exempel på hur en viss form av dialog leder över till en annan.²⁶

²⁴ Joseph Sverker och Magnus Sternegård, *Att erkänna varandra: Mångfald, integration och ungas delaktighet i församlingar och sambälle* (Bromma: Libris, 2025), 251.

²⁵ Jakob Wirén, *Att ge plats åt den andre? Religionsdialog, ersättnings-teologi och Muhammed som profet* (Stockholm: Verbum, 2021).

²⁶ Wirén, *Att ge plats*, 27.

För Svenska kyrkan i Örebro är alla de ovan listade formerna för religionsdialog av betydelse.²⁷ För medarbetare i en församling är det viktigt att grunda arbetet för mångfald i ett etiskt förhållningssätt i synen på ”den andre” och i synen på oss själva som jämbördiga sociala aktörer i vår tids utmaningar. Wirén lyfter fram vikten av att ge den andre plats: ”Religionsmöten handlar ... om utrymme, plats, och möjligheten att få visa – och ta emot generositet.”²⁸ Inte minst behövs det en dialog för att ”trostraditioner gör ju anspråk på både samhällets gestaltning och livets mening”.²⁹

Frågor om sanning, mission och omvändelse kommer ofta upp i diskussioner om huruvida och på vilket sätt kristna ska engagera sig i möten mellan människor av olika tro. Här behöver kristna medarbetare och församlingar välja inställning och förhållningssätt. Wingates råd är att komma igång med konkreta träffar oberoende av ett färdigt förhållningssätt. Genom att komma överens om syftet med möten och träffar mellan religiösa företrädare och aktörer från början skapas en ömsesidig förståelse av varför de sker. Det kan finnas anledning för flera trossamfund att inte vilja engagera sig i organiserade religionsmöten. Att prata om religionsdialog har inte alltid ökat tilliten mellan grupper. Wingate argumenterar för att inbjuda till öppna möten där man odlar vänskap och funderar på vilka ord som används för möten. Till och med ordet dialog kan vara belastat, menar han:

Vi kanske vill undvika ordet ”dialog” helt och hållet. För vissa är det motbjudande, representerar konfrontation, formalitet eller en akademisk övning ... Om det ses som en fara, kan andra ord användas, ord som ”vän-skapsgrupper”, ”möte”, ”forum”, ”träff”, ”råd” eller helt enkelt ”grupp”.³⁰

Wingate fördjupar argumentet genom att betona respekt för andra trostraditioner. Hans förhållningssätt har inspirerat Svenska kyrkan i Örebro:

²⁷ Se Svenska kyrkan, ”Religionsdialog och religionsmöten”, online: <https://www.svenska.kyrkan.se/ekumenik/religionsmoten>.

²⁸ Wirén, *Att ge plats*, 12.

²⁹ Wirén, *Att ge plats*, 12.

³⁰ Wingate, *Celebrating Difference*, 12–13.

Varje försök att använda den interreligiösa (interfaith) gruppen för omvändelseförsök kommer snart att märkas och ska vänligt avvisas. Om hinduer ingår i gruppen behöver detta särskilt beaktas. Hinduer relaterar lätt som vänner, men de hyser en djup misstänksamhet mot kristen mission. Eftersom de själva inte är missionärer känner de sig sårbara och som målgrupp.³¹

Till syvende och sist är det en fråga om kontextuell finkänslighet. Varje lokalt sammanhang behöver färga de möten som är möjliga och som känns viktiga i just det sammanhanget. Wingate säger det kort. ”Varje dialog är kontextuell, läsaren utmanas att avväga vad som är möjligt i hans/hennes kontext.”³²

För en kyrklig medarbetare är arbetet en kallelse: ”Vi kristna är kallade att praktisera Guds kärlek och låta den stödja oss i möten och vänskap över sociala såväl som religiösa gränser.”³³ *Tro möter tro*-nätverkets förhållningssätt i Örebro utgår från låga trösklar för möten genom att betona vikten av att lära känna varandra. Grundhållningen är vänskapens väg för att se om det finns en vilja att samarbeta kring något, som föredrag, fester, fredsbön eller projekt av olika slag.

Prästen Graham Jarvis har varit engagerad i religionsmöten i England och i Örebro och har formulerat sina råd i boken *Våga möta*. Jarvis markerar avstånd från synkretism och evangelisation i religionsmöten. Han tar avstamp i Jesus kärleksbudskap och det dubbla kärleksbudet att älska Gud och sin nästa som sig själv. Jarvis nämner fyra viktiga drivkrafter för religionsdialog, nämligen vänskap, förståelse, att möta utmaningar och samarbete. Vänskapen handlar om att ”bygga broar och skapa relationer” samt att ”bidra till ett mer integrerat samhälle”.³⁴

Förståelse handlar enligt Jarvis om att människor från olika trostraditioner lär känna varandra på djupet så att de kan bemöta fördomar och rykten om varandra. Utifrån den tillit som vuxit mellan individer och

³¹ Wingate, *Celebrating Difference*, 13.

³² Wingate, *Celebrating Difference*, 15.

³³ Ola Frideblad, ”Modgivande naivitet: Om religionsdialog på Tegelbruket”, i Myrelied och Wingate, *Våga möta*, 86–89 (87).

³⁴ Graham Jarvis, ”Vår nästa”, i Myrelied och Wingate, *Våga möta*, 29–34 (32–33).

grupper av olika religiös tillhörighet är det möjligt att hantera utmaningar bättre, menar han. Då går det att ”beröra mer känsliga ämnen och vi kan börja ställa en del utmanande frågor.” Den fjärde punkten hos Jarvis är samarbete som han betonar följer efter möten och samtal:

Ju mer vi möts och samtalar, desto mer ser vi att samarbete är möjligt och nödvändigt. Vi kan arbeta tillsammans mot rasism och för integration men vi kan också förena våra krafter i projekt som är bra för hela lokalsamhället, så att vårt område blir en bättre plats att bo i.³⁵

För Jarvis är arbetet med religionsmöten och religionsdialog ett fredsarbete, ett lokalt fredsarbete som kan se ut på olika sätt.

INTERKULTURELLA OCH INTERRELIGIÖSA RÅDET OCH *TRO MÖTER TRO* I ÖREBRO

I Örebro finns sedan 2007 kommunens interkulturella och interreligiösa råd där religiösa företrädare möts tillsammans med politiker och polis ungefär fyra gånger om året för samhällsinformation och samtal. Samtidigt har nätverket *Tro möter tro* vuxit fram där religiösa aktörer ordnar aktiviteter för möten över gränser för unga, kvinnor och vuxna. *Tro möter tro* anordnar bland annat temakvällar, studieresor, skolbesök och inbjuder till aktiviteter på ungdomsarenor, samt inbjuder till fredsvandringar, interreligiösa studiebesök och fester, med mera. Flera av de religiösa ledarna är med i båda sammanhangen, så det finns en transparent överlappning och kännedom om varandra.

Målet för verksamheten *Tro möter tro* i Örebro är att människor med olika religiös och kulturell identitet ska kunna lära känna varandra, fördjupa samtalen och hitta vägar för samverkan i trygga rum och i offentligheten. Genom att som kyrka vara med och skapa rum för unga människor hoppas nätverket att kunna bidra till viss integration av den mångfald som migrationen lett till och att ta unga människor på allvar som aktörer inom religion och samhälle. För Svenska kyrkan som länge

³⁵ Jarvis, ”Vår nästa”, 33.

varit statskyrka i Sverige och fortfarande är en majoritetskyrka innebär denna mångkulturella och mångreligiösa samhällsutveckling nya utmaningar. Viktigt att nämna är det ökade utanförskapet för utsatta grupper, diskriminering, rasism och fördomar.

Religiös pluralism är synlig i samhället genom människors klädsel och symboler, i media och genom religiösa byggnader. Här söker kyrkorna sin uppgift och kallelse, inte minst för att motverka segregation som ”kan handla om ekonomi, men också om ålder, etnicitet eller religionstillhörighet”, som det står i Örebro pastorats församlingsinstruktion. Där står också att det ”finns höga förväntningar från övriga delar av samhället att kyrkorna ska agera tydligt för att minska segregeringen och öka jämlikheten mellan människor.”³⁶

Under de senaste åren har koranbränningar³⁷ skapat frustration och politikernas kritik mot migration och framför allt negativa uttalanden om islam som religion har bidragit till ökad segregation och ökad känsla av utanförskap för unga människor med migrationsbakgrund. Unga med migrationsbakgrund litar allt mindre på myndigheter och samhället på grund av arbetslöshet, rasism och islamofobi. Örebro rättighetscentrum rapporterar om ökad diskriminering på grund av religion.³⁸ Det påverkar stämningen i vår stad.³⁹ I det följande presenteras tre exempel på interreligiöst samarbete i *Tro möter tro*-nätverket i Örebro.

SKOLBESÖK AV KRISTEN OCH MUSLIMSK REPRESENTANT

Rektor och lärare på en skola i området Vivalla hade under en tid märkt att religion väckte många frågor hos eleverna. De drog slutsatsen att eleverna behövde hjälp att förstå sin egen tro och religiösa praktik i relation till andras tro och praktik. Under våren 2023 bjöds en kristen och en muslimsk ledare genom nätverket *Tro möter tro* in av rektorn att besöka

³⁶ Strängnäs stifts domkapitel, ”Församlingsinstruktion” (Örebro: Svenska kyrkan, 2021), 9.

³⁷ Här avses de officiella koranbränningar som den danska politikern Rasmus Paludan för partiet *Stram kurs* genomfört i Sverige och också i Örebro. Stor uppmärksamhet fick Påskupploppen 2022.

³⁸ Se online: <https://rattighetscenter.se>.

³⁹ Dessa frågor har aktualiserats efter det fruktansvärda våldsdådet den 4 februari 2025 vid Campus Risbergsgata i Örebro.

flera klasser i årskurserna 4–6. Under skolbesöken stod barnens frågor i centrum för samtalen, vilket ställde krav på medarbetarnas förmåga att lyssna och möta barnen med respekt. På några dagar hade barnen samlat in 250 frågor på olika teman som till exempel ”Kan en person automatiskt sjunga om den är kristen?”, ”Får en muslim och en kristen person gifta sig?” och ”Vad händer efter döden?”. Svaren kom att belysa både likheter och skillnader mellan olika religioner. Ola Frideblad från Svenska kyrkan, som var en av de inbjudna ledarna, säger att

Svaren på frågorna var nog viktiga, men lika viktigt var att barnen fick se att en muslim och en kristen företrädare står och samtalar och svarar på deras frågor tillsammans, ja att de är vänner.⁴⁰

Hela projektet var ett initiativ från skolan och upplagt för att lyssna in barns frågor om tro och religion. Både lärarna och gästerna fokuserade på de frågor barnen ställt. Klassrummet blev ett tryggt rum för att tala om religion. Här var det en stor resurs att de medverkande hade en god relation till varandra, att de var trygga med att uppträda tillsammans och dela sina tankar kring en bredd av frågor om både kristendom och islam.

FREDSVANDRING

Det andra exemplet är en fredsvandring som de senaste sex åren avslutat de lokala Mänskliga rättighetsdagarna i Örebro, söndagen närmast den 24 oktober – FN-dagen. Det här projektet är inte ett renodlat religionsmötesprojekt utan ett exempel på brett nätverkande i kommunen och med unga och vuxna aktörer i hela civilsamhället. Samarbetet med civilsamhället är viktigt för Svenska kyrkan i Örebro. Under vandringen bidrar olika föreningars representanter med korta tal om fred och mänskliga rättigheter. Ofta har olika sportföreningar, ungdoms- och kvinno-grupper, samt företrädare för religion och livsåskådning som islam,

⁴⁰ *SVT* Örebro dokumenterade detta projekt i korta nyhetsfilmer, se Elin Igelström Nordahl, ”Religiösa elever på Vivallaskolan i Örebro har känt sig utsatta på skolan”, *SVT Nyheter* (15 juni 2023); eadem, ”Eleven Muqlesa om satsningen: ’Viktigt att förstå att alla inte är som du’”, *SVT Nyheter* (15 juni 2023); eadem, ”Religiösa elever på Vivallaskolan i Örebro har känt sig utsatta på skolan”, *SVT Nyheter* (15 juni 2023).

Bahá'í-samfundet, kristendom och humanisterna, liksom elever och lärare från en skola medverkat. Inte sällan medverkar även lokala politiker med tal under fredsvandringen. Ett år talade en sjuttonåring från Vivalla om förlåtelse. Flera år målades hjärtan på en plats där högerpolitikern Rasmus Paludan tidigare bränt Koranen. Religionsfrihet och barns rättigheter är viktiga teman som ofta återkommer. År 2025 var temat "Örebro tillsammans – på lika villkor".⁴¹

Vandringen genomförs ofta en söndag, efter en fredsgudstjänst i Mikaelsskyrkan. Efter en lätt lunch utanför kyrkan tar vandrigen cirka en timme och avslutas med musik och fika i Folkets hus i Vivalla. Projektledare är medarbetare från Vivalla folkets hus och Svenska kyrkan i Örebro. Deltagandet vid fredsvandringen har pendlat mellan trettio och åttio personer av olika åldrar, från olika sammanhang och från olika delar av staden. Det här projektet har vuxit genom erfarenhet av samarbete där tillit och samförstånd ökat. Genom fredsvandringen finns en anledning för människor från hela stan att delta i en fest för mänskliga rättigheter, lyssna på lokala företrädare från olika föreningar och få upp ögonen för vad som görs i lokalsamhället.

FREDSBÖN

För det tredje vill jag lyfta fram *Fredsbon sida vid sida* på ett av stadens torg där religiösa företrädare ber för fred tillsammans intill varandra. Deltagarna delar sin egen tradition med andra genom att be för fred sida vid sida. Att olika kristna kyrkor som Adventkyrkan, Equmeniakyrkan, Katolska kyrkan och Svenska kyrkan syns i offentligheten tillsammans med representanter från olika muslimska samfund och Bahá'í-samfundet visar att ett förtroende har vuxit fram. Det kan främja tillit till religiösa företrädare i bästa fall och skapa upplevelser tillsammans kring religion i samhället. Ramverket är enkelt. Bönen äger oftast rum vid lunchtid. Det finns en skylt där det står *Fredsbon*, en mikrofon och en högtalare på tor-

⁴¹ Se online: <https://www.orebro.se/fordjupning/fordjupning/sa-arbetar-vi-med/manskliga-rattigheter/manskliga-rattighetsdagar.html>.

get. Varje representant kommer med religiösa kläder eller symboler. Efter ett kort välkomnande eller ett kort tal skickas mikrofonen runt till bedjarna som var och en ber enligt sin tradition på sitt språk. Någon sjunger sin bön. Bön och tystnad skapar närvaro och en känsla av gemenskap över gränser där på torget.

Fredsbön på torget med bön sida vid sida kräver en hel del organisation och kommunikation,⁴² ett polistillstånd för allmän sammankomst och viss planering, men är egentligen ett enkelt sätt att visa att det finns religiösa företrädare i stan som är villiga att synas tillsammans. Människor på stan stannar till och är inte vana vid att se religiösa ledare tillsammans.

REFLEKTION KRING LYSSNANDE PÅ DEN ANDRA

Goda respektfulla möten behöver kvalificeras. Jag vill sätta fokus på lyssnandet som ett etiskt förhållningsätt i arbetet för förändring tillsammans över kulturella, sociala och religiösa gränser.⁴³ Ett sådant förhållningssätt är särskilt viktigt för majoritetsgruppen, och för de som är privilegierade i det mångreligiösa samhället då de ofta lever med privilegier som är osynliga för dem själva. I det mångkulturella Sverige är jag som välutbildad kristen kvinna som dessutom är vit och tillhörande medelklassen en privilegierad person. Att engagera sig i dialog är ett sätt att röra sig över sociala, kulturella och religiösa gränser, menar bell hooks, amerikansk språkvetare och pedagog. Inspirerad av pedagogen Paulo Freire skriver bell hooks om lyssnande och dialog i ett amerikanskt samhälle präglad av rasism och sociala orättvisor:

Att engagera sig i en dialog är ett av de enklaste sätten vi som lärare, forskare och kritiska tänkare kan överskrida gränser, barriärer som kan

⁴² "Bön sida vid sida" är det begrepp som *Tro möter tro* nätverket använder när varje representant ber utifrån sin tradition, kultur och religion sida vid sida med varandra.

⁴³ Detta har jag bearbetat i min opublicerade doktorsavhandling *Listening to the Cultural Other: Toward a Christian Ethics of Transformative Listening* (Ann Arbor: UMI Dissertation Publishing, 2011).

men inte måste bygga på etnicitet, genus, klass, professionell status och en mängd andra olikheter.⁴⁴

Men vi människor kan förstås lyssna på olika sätt. Inom teckenspråket översätts lyssnande med "att läsa av varandra." Även hörande innebär ju inte bara att höra orden från en människa, utan att läsa av hela kroppens (inklusive ansiktets) signaler, sammanhang, situationer och intentioner. Genom att lyssna visar jag att jag vill vara uppmärksam på den person jag möter. Freire menar att lyssnandet på andra är en demokratisk uppgift och en förutsättning för att i gengäld bli hörd av den andre.

Som pedagoger är vi politiker; vi engagerar oss politiskt när vi undervisar. Och om vi drömmer om demokrati, låt oss engagera oss för en skola där vi kämpar, där vi talar till och med de lärande så att vi genom att lyssna på dem också kan få gehör av dem.⁴⁵

Kent Adelman reflekterar också på lyssnande i pedagogisk kontext och skiljer mellan olika sätt att lyssna på. Han påminner sina läsare om att vi inte lär oss att lyssna i skolan som vi lär oss räkna och skriva:

För aktiviteten Lyssna tillkommer vanligen uppmaningar som "Var nu tysta och lyssna" eller "Försök nu att lyssna aktivt". Men de didaktiska frågorna, som Vad ska vi lyssna på? Hur ska vi lyssna? och Varför ska vi lyssna (på just det och just så och just nu)? blir sällan eller aldrig ställda eller besvarade.⁴⁶

Adelman urskiljer olika sätt att lyssna. Han beskriver ett *diskriminerande* lyssnande som handlar om vilken information som en ska ta in i kontrollsyfte. Det är ett lyssnande som känns igen från autokratiska regimer. Sedan finns det ett lyssnande för att *förstå* vad någon säger, utan att bedöma. Ett *kritiskt* lyssnande är mer ute efter att värdera, och förhindra att någon blir övertalad mot ens vilja. Ett *empatiskt* lyssnande innebär ett igenkännande. Det är ett *uppskattande* lyssnande och ett lyssnande

⁴⁴ bell hooks, *Teaching to Transgress: Education as Practice of Freedom* (New York: Routledge, 1994), 130.

⁴⁵ Paulo Freire, *Teachers as Cultural Workers: Letters to Those Who Dare Teach* (Boulder: Westview Press, 2005), 121.

⁴⁶ Adelman, *Konsten*, 20.

som är ute efter identifikation. Genom att reflektera kring lyssnandets olika sätt och motiv kan vi undvika vissa negativa fallgropar och i stället begagna oss av lyssnandets olika möjligheter. Vi kan öva olika sätt att lyssna och granska våra motiv. I mötet mellan religiösa aktörer som inte känner varandra så väl är det nog bra att börja med det fjärde sättet att lyssna på, det empatiska lyssnandet. Den sortens lyssnande odlas också på Fryshuset i metoden *storytelling* där deltagarna uppmanas att spegla sig i varandras erfarenheter och berättelser, för att uppmuntra ömsesidigt delande, fördjupade relationer och gemensam handling.

Det finns kanske inget rent empatiskt lyssnande, något som den amerikanska sociologen Susan Bickford skriver om. Men hon finner en mening även med det *ofullkomliga lyssnandet*. Det har sin bäring för religionsdialog och religionsmöten där vi inte känner varandra så väl. Det händer mycket oförutsett i religionsmöten. Oavsett om vi når så långt i våra relationer som vi önskar, eller inte, är lyssnandet en resurs för att komma vidare, menar Bickford. I *Listening, Conflict and Citizenship* utvecklar hon sina tankar om att lyssnandet inte kan fulländas genom att vi lämnar våra identitetsbrister eller oförmågor.⁴⁷ Lyssnandet kanske inte ens initialt behöver involvera empati för varandra, eller en stark känsla av gemenskap, utan lyssnandet "är ett konstituerande element/faktor i processen som hjälper oss komma på vad vi ska/kan göra i konfliktsituationer".⁴⁸ När det skaver, eller dissonans uppstår på grund av konflikt, kris eller okunskap, kan vi ändå mötas och lyssna in varandra så gott det går. Det empatiska lyssnandet som jag förespråkar i den här artikeln är alltså inget som kan förutsättas, utan något som kräver ett målmedvetet förhållningsätt och långsiktigt arbete, inte minst för att medvetandegöra maktförhållanden.

Dialog och samtal påverkas av de maktrelationer och lager av privilegium som präglar majoritetsgrupper och minoritetsgrupper i en given kontext. bell hooks skriver om svårigheter med det respektfulla samtalet,

⁴⁷ Susan Bickford, *The Dissonance of Democracy: Listening, Conflict and Citizenship* (Ithaca: Cornell University Press, 1996).

⁴⁸ Bickford, *Dissonance*, 18–19, min översättning.

demokratin, tryggheten och öppenheten i den mångkulturella skolan. Hon gör oss till exempel uppmärksam på att även om studenter från minoritetsgrupper träder in i ett demokratiskt klassrum och vill kunna uttrycka sig fritt, är många studenter inte riktigt bekväma med att engagera sig med sina erfarenheter – särskilt om det betyder att de vill uttrycka tankar, idéer eller känslor som inte tillhör normen.⁴⁹ Det kallas för *minoritetsstress*.

Inte minst vad gäller kultur och religion är det väldigt viktigt att inte unga människor känner sig tystade i klassrum och andra mötesplatser för att de inte tillhör majoriteten. Att tystas kallar bell hooks ”silencing”. Elever ska inte vara rädda för att bli utskämda för det de uttalar i klassrummet, de ska inte frukta att tappa ansiktet.⁵⁰ De behöver få känna sig bekväma. För att det ska bli möjligt behöver aktörer från majoritetsgruppen aktivt ställa sig lyssnande och bereda rum för den som vågar tala.

Kristen praktik präglas av lyssnande på många sätt. Lyssnandet sker i själavård och i gudstjänster. Och också här är det meningsfullt att skilja mellan de olika sorters lyssnande som Adelman identifierar. Men lyssnandet behövs förstås också bortom specifika kristna praktiker. Det behöver ske på ett bredare plan, som ett förhållningssätt för det goda socialt hållbara samhället, för goda relationer och en framtid av hopp.

Att ställa sig lyssnande kan vara ett bidrag till nya relationer. Att lyssna empatiskt till olika andra är att bidra till förändring, inte minst hos sig själv, till nya insikter och nya sätt att vara med varandra. Genom att lyssna på andra får vi också en ny bild av oss själva. Lyssnandet är på så sätt en metod, ja till och med ett etiskt förhållningssätt för att tillsammans söka förändrande och vitaliserande processer och aktiviteter. Att lyssna till de som är olika sig själv underlättar att hantera olikheter och kan bidra till att hitta likheter.

För Freire är det en existentiell erfarenhet och acceptans av just olikheter som ligger i dialogen med den andre:

⁴⁹ bell hooks, *Teaching*, 150.

⁵⁰ bell hooks, *Teaching*, 176–179.

Det är när vi upplever olikheter som vi upptäcker oss själva som identiteter, som jag och du ... Det finns en stark tendens att identifiera det som är annorlunda som mindre värd. Vi utgår från övertygelsen om att vårt sätt att vara på är inte bara bra utan bättre än andras sätt att vara på. Det är intolerans. Det är svårt att motstå viljan att avvisa det som är annorlunda.⁵¹

Lyssnandet ställs på sin spets och är en förutsättning för att kunna sätta ord på det som skaver och ta ansvar för hur det påverkar ens handlingar och ens relationer till de som tycker annorlunda. För bell hooks är människovärdet centralt och hon menar att självkänslan bidrar till att studenter i hennes kontext lyssnar på varandra:

Jag tror att studenter känner igen sin egen unicitet och särart ju mer de lyssnar. En av mina undervisningsstrategier är därför att leda om deras uppmärksamhet på min röst till andra studenters röster.⁵²

När vi rör oss som kyrkliga medarbetare vid kulturella och religiösa gränser utmanas vår intolerans gentemot de olika sociala och religiösa aktörer vi möter. Då kan det vara meningsfullt att likt bell hooks möjliggöra lyhörda samtal mellan människor med olika religiös och kulturell bakgrund. Genom att motstå tendensen till intolerans samlar vi erfarenheter av olika slags dialog och olika möjligheter för samarbete. Genom regelbundna möten över gränser ökar möjligheten att släppa intoleransen och låta lyssnandet och erkännandet av den andre ta vid. Det är något som vi försöker öva på i Örebro.

ATT VARA GRÄNSLEDARE

Exemplen från Örebro visar att möten mellan olika religiösa och ibland också sekulära aktörer kan leda till respektfullt erkännande av varandras olikheter och därmed också till gemensam handling. I exemplen från skolan, från fredsvandringen och från fredsbönen sida vid sida, går

⁵¹ Freire, *Teachers*, 128.

⁵² bell hooks, *Teaching*, 151.

företrädare tillsammans och gör något, de handlar i gränsområdet. De gör gränslandet synligt, men visar också hur gränslandet kan bli en mötesplats, en plats för gemensam gestaltning. En ny medvetenhet uppstår om vad olika grupper kan göra tillsammans.

Dessa erfarenheter utmanar kyrkans sätt att sätta namn på ledarskapet vid samhällets komplexa gränzoner. Gary Gundersons tankar kring ledarskap vid interkulturella och interreligiösa gränser belyser just detta: "Namnet 'gränsledare' innehåller ett sätt att se på sig själv. Men det är också ett sätt att se ens egen tid och plats och nätverket av relationer."⁵³ Gränsledare är ledare som rör sig mellan mångtydighet och möjlighet, menar Gunderson.⁵⁴ Den rörelsen blir tydlig i *Tro möter tro arbetet*. Vi vet inte alltid hur det vi planerar ska gå. Kommer människor på våra möten? Räcker maten? Blir det protester? Men vi övar oss hela tiden i olika konkreta planeringsmöten och organiserade möten. Jag känner att jag är på rätt väg när människor hör sammar inbjudan och kommer. Men jag har också lärt mig att svara på andras inbjudan och representera kyrkan i olika sammanhang. På det sättet växer antalet möjligheter att gestalta gränzonerna.

Gränser kan bli till mötesplatser. När vi lyssnar vid olika gränser för att lära oss vad som händer bidrar vi till att gränser inte separerar oss och cementerar oss i fasta kategorier, utan kan bli till mötesplatser som öppnar upp för ömsesidig förståelse. Det kan leda till att vilja fortsätta mötas. Det upplever vi i fredsböner, fredsvandringar och skolbesök. Gunderson beskriver gränsens förvandling till mötesplatser på följande sätt:

Gränser är orter där vi sammanstrålar, där relationer engagerar oss. En gräns är då just inte det som skiljer saker och ting åt utan en plats där vi knyts samman: fysiskt, som mellan nationer; rättsligt, som mellan organisationer; känslomässigt, som mellan värderingar; intellektuellt, som mellan idéer.⁵⁵

⁵³ Gunderson, *Boundary*, 8.

⁵⁴ Gunderson, *Boundary*, 12.

⁵⁵ Gunderson, *Boundary*, 9, min översättning.

Här vill jag lägga till att vi också möts existentiellt och andligt, med en förståelse för religion vid olika gränser. Gunderson menar att uppmärksamheten på gränser kan också ge oss mod att se övergripande mönster som tolkar olika rädslor och möjligheter:

Gränsledare förstår att världen är full av olika sorters skiljelinjer, men de håller utkik efter den djupare liggande verkligheten som överbryggar dem, och de upptäcker då att rädslorna är färre än förhoppningarna.⁵⁶

Gränsszoner är viktiga i varje samhälle. Där sker förändringar. Gunderson menar att det är just vid de gränser som verkar mest ostadiga och flytande som det viktigaste kan ske. Vid sociala gränser möter vi det svåra och de människor som försöker hantera det svåra. Jag tänker på våra utsatta områden och alla aktörer som finns där. Dessa zoner "är attraktiva inte bara för att de är smärtans zoner utan för att de är zoner i vilka vi hör de avgörande svaren".⁵⁷ Gränsledare ingår ofta i olika nätverk mellan olika organisationer. Men de förväxlar dem inte med det som är det yttersta, eller viktigaste, säger Gundesson.⁵⁸ Jag menar att trossamfundet behöver frimodiga gränsledare som söker svar på de utmaningar samhället står inför och vågar möten vid gränser för att söka nya samarbeten.

I flera organisationer i våra förorter växer nya aktörer, nya ledare fram. De kan olika språk, de har invandrarbakgrund men räknar sig som svenska, de rör sig fritt mellan olika kulturella och religiösa sammanhang. De lever med och vid gränser och har visioner för samhället. Majoritetssamhället behöver lyssna mer till dem.

ÖMSESIDIGT LYSSNANDE

Grunden för de interreligiösa nätverk som finns i Örebro idag är att människor från olika samfund träffats, talat med och lyssnat på varandra under lång tid. Men nätverken måste underhållas genom att relationer vår-

⁵⁶ Gunderson, *Boundary*, 10, min översättning.

⁵⁷ Gunderson, *Boundary*, 14, min översättning.

⁵⁸ Gunderson, *Boundary*, 14.

das och strukturen för samverkan förblir tydlig, något som gränsledare ofta tar tag i. Det gäller både Örebros interkulturella och interreligiösa råd samt nätverket *Tro möter tro*.

De praktiska exemplen ovan ger några exempel på hur religionsmöten kan se ut och vad de kan innebära. Vad blir synligt i de olika situationerna? I klassrummet visades religionsmöte genom fysisk närvaro av två representanter från kristendom respektive islam. Att på det viset träffas ansikte mot ansikte öppnar möjligheten för autentiska möten. Eleverna verkade kunna identifiera sig med representanterna som kom till skolan. Framför allt blev de lyssnade till. Eleverna fick ställa frågor utifrån sina erfarenheter. Deras identitet och deras verklighet togs på allvar. Att på ett interaktivt sätt vända och vrida på frågor om religion upplevdes positivt av både elever och lärare. Det uppstod en respektfull atmosfär i klassrummet där deltagarna kunde ta upp kritiska frågor. Lärarnas stöd till eleverna bekräftade religionens roll i elevernas liv och i samhället. Den öppna processen med elevernas olika frågor visade på det goda samarbetet mellan skolan och religiösa företrädare.

Under fredsvandringen blir religiösa företrädare del av samhällets arbete för mänskliga rättigheter. Här träder ett samarbete för något större fram, ett samarbete för rättigheter och rättvisa. Religionsdialogen och religionsmötet blir bredare, integreras i en fredsvandring där många, även de utan religiös identitet, deltar. Redan själva samvaron över religionsgränser skapar förutsättningar för att öva på ett lyssnande vid gränsen, ett lyssnande som nog har olika facetter, kritiska, empatiska, informativa, för att uttrycka det med Adelmanns terminologi. Och det är också ett lyssnande möte mellan generationer. Vuxna möter unga som är sökare, funderar fritt och försöker ta reda på vad de vill och kan göra med sina liv. Gruppen som samlas till fredsvandringen avspeglar civilsamhället. Fredsvandringen tydliggör det som många gör i sina föreningar och ofta medverkar lokala politiker.

Under fredsbönen sida vid sida är de medverkande och deltagarna tillsammans i stillhet inför olika traditioners bön, sång eller tal. Wirén kallar en sådan gemensam bön för mystikens dialog. Lyssnandet blir avgörande

här.⁵⁹ Fredsbönen kan leda vidare till aktivitet eller utmynna i ett samarbete. Wingate menar att ”officiell bön” fyller en viktig funktion i händelse av kris. Då kan det bli till en fredsmanifestation som demonstrerar enhet. ”Om vi ska vara realistiska ska vi inte förvänta oss att en sådant uppträdande i media blir till en spirituellt upplevelse, snarare är det ett uppvisande av enhet.”⁶⁰ Men min erfarenhet är att fredsbön kan både vara en andlig upplevelse och ett uppvisande av enhet.

De konkreta exemplen som presenterats här visar på en grundsyn på religionsmötet som ett ömsesidigt lyssnande och lärande och ett möte i respekt utan att vare sig evangelisera eller relativisera de olika traditionerna. Vi är olika och vi får vara olika.

AVSLUTNING

Det lokala arbete inom *Tro möter tro* som beskrivs i denna artikel har vuxit fram över tid som respons på ökad mångfald i vårt samhälle. Svenska kyrkans medarbetare har mött, samtalat och varit öppna för samverkan med medarbetare från olika trossamfund och aktörer i samhället, inte minst för att möta unga. Det ena har gett det andra i lokala möten och samtal. När relationerna stärkts och tilliten ökat har samverkan tilltagit. En strategi har vuxit fram där lyssnandet är centralt. Genom relationer och strukturer skapas nätverk och medarbetare blir till det vi med Gundersen kan kalla gränsledare i en bred interreligiös praktik, i samarbete med trossamfund och övriga aktörer i civilsamhället. Sådana strukturer och relationer visar sig särskilt värdefulla i krissituationer.⁶¹

Riskerna med att reflektera inifrån en lokal verksamhet som i det här fallet är uppenbara. Bilderna kan bli subjektiva – kanske förskönande och

⁵⁹ Wirén, *Att ge plats*, 27.

⁶⁰ Wingate, *Celebrating Difference*, 103.

⁶¹ Se till exempel det att Linköpings och Strängnäs stift den 8 november 2025 anordnade en nätverksdag på temat ”När det värsta händer – betydelsen av interreligiöst samarbete” för att dra lärdom av polisens, kommunens, och trossamfundens agerande under och efter våldsdådet på Campus Risbergska i Örebro den 4 februari samma år. Se online: <https://sl1nk.com/82fxb16>.

idealiserande. Svårigheter i interreligiöst nätverkande förminskas lätt. Därför behöver det här inifrånperspektivet kompletteras med andra studier framöver. Ett flöde mellan forskning inom teori och praktik tror jag skulle berika alla aktörer i ett samhälle i ständig förändring.

Den här artikeln har belyst lokal interreligiös praktik och lyft modeller kring lyssnande och gränsledarskap som resurs för det arbetet. Med hjälp av Wingates religionsteologiska, Adelmanns pedagogiska och Gundersons praktiskt teologiska synsätt har jag lyft fram betydelsen av vänskapliga möten och ett empatiskt lyssnande i religiösa gränsområden. Ett empatiskt lyssnande kan ge plats åt den andre och erkänna den andre, vilket är en förutsättning för samverkan. Gunderson bidrar med begreppet *gränsledare* för människor som rör sig i nya sociala landskap, vid gränser och i gränsområden. Medvetenheten om erfarenheter vid dessa gränsområden kan skapa nya möten och inspirera till handling.

Min slutsats är att trossamfund kan berikas av att utforska lyssnandet och gränsledarskapet för att lära känna sina grannar och hitta sin roll som samhällsaktörer i ett komplext samhälle. Unga gränsledare spelar redan en viktig roll i det alltmer interkulturella och interreligiösa Sverige.